

1. ЛАНДШАФТНА АРХІТЕКТУРА В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 130.123:316.42:001.2

Проф. Е.П. Семенюк, д-р філософ. наук –
НЛТУ України, м. Львів

ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ АСПЕКТІВ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛЮДСТВА ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Єдиною можливою перспективою виживання людства є стратегія сталого розвитку. Інтеграцію основних аспектів духовної культури людства – науки, філософії, моралі, релігії, права, мистецтва, освіти – розглядають як важливий чинник сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, духовна культура, інтеграція, наука, філософія, соціальна екологія, екологічна філософія.

Prof. E.P. Semenyuk – NUFWT of Ukraine, L'viv

integration of different aspects of the mankind spiritual culture as the sustainable development factor

The sustainable development strategy is only possible prospect of the mankind's survival. The article deals with integration of the basic aspects of the mankind spiritual culture (such as science, philosophy, morality, religion, law, art, education) as an important factor of sustainable development.

Keywords: sustainable development, spiritual culture, integration, science, philosophy, social ecology, environmental philosophy.

Термін "сталий розвиток" застосовують досить давно. Життя переко-нує, що його нерідко розуміють спрощено, подекуди навіть примітивно.

Щоб зрозуміти суть сталого розвитку, необхідно глибоко усвідомити, що наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. людство опинилося перед дуже серйозними, справді доленосними викликами історії. У тугому вузлі тісно перепле-лися гостра екологічна криза, помітне вичерпання природних ресурсів, хро-нічне економічне та соціокультурне відставання слаборозвинених країн та демографічний вибух у них, численні міжнародні конфлікти з небезпекою застосування зброї масового знищення людей, відчутне зростання бездухов-ності суспільства. Останній чинник, власне кажучи, значною мірою є детер-мінантою всіх інших. Понад це, всі аспекти цієї складної ситуації є взаємо-пов'язаними та взаємозалежними, кожна з них повсякчас впливає на всі інші. Тому з часом становище лише погіршується. Саме у пошуках виходу з цієї критичної ситуації світова спільнота, як відомо, висунула ідею сталого роз-витку, навколо якої почала формуватися відповідна концепція. Історичною заслугою Римського клубу стало привернення уваги світової спільноти до глобальних проблем сучасності – ресурсно-економічних, екологічних, демог-рафічних, політичних, соціокультурних [5].

Поряд з документами відомих міжнародних форумів, концепція стало-го розвитку об'єднує низку аналогічних національних концепцій багатьох

країн. Першу редакцію проекту "Концепції сталого розвитку України" було підготовлено 1997 р. [2], другу редакцію – 2000 р. [3], однак досі цей документ не затверджений належним чином.

Протягом останніх десятиріч проблематика сталого розвитку стала дуже популярною у сфері міжнародних взаємин, а також у внутрішньому житті більшості країн. Останнім часом до неї логічно додається ще одна споріднена проблема – глобалізація як складний, внутрішньо суперечливий, діалектичний процес поступу людства. Багатомовний світовий потік наукової літератури з цих питань зростає дуже швидко.

Треба зауважити, що на Заході сталий розвиток розуміють дещо обмежено, в ньому вбачають тільки три аспекти – ресурсно-економічний, екологічний, демографічний [6, с. 41]. А проблема збройних конфліктів (війна і мир), соціальна нестабільність у світі, міжнародний тероризм, безліч соціокультурних аспектів розвитку? А духовність суспільства?

Насправді проблематика сталого розвитку є багатогранною, і вона охоплює весь світ, кожна країна зокрема і навіть окреме місто (наприклад, Львів). Нещодавно надруковано цікаву книжку М. Назарука "Львів у XX ст.: соціально-екологічний аналіз" [4]. На прикладі Львова тут показано багато аспектів деградації в сучасній Україні (і, очевидно, не лише в Україні) механізмів регулювання природних і соціальних основ життя у великому місті, що загрожує перспективі нормального (тобто сталого) соціокультурного розвитку. "Економічна, екологічна та соціальна складові сталого розвитку міста тісно пов'язані між собою. Місто як складна природно-антропогенна система з притаманною їй структурно-функціональною організацією та просторовою диференціацією процесів динаміки і функціонування може розвиватися за декількома напрямками; воно має особливості – природні (рельєф, клімат, водний режим, ландшафти), ресурсні (природні, трудові, забудова, інфраструктура), функціональні, інформаційні, управлінські. Тому обґрунтування напрямку розвитку міста пов'язано з необхідністю врахування соціально-економічних процесів розвитку, аналізу природно-ресурсного потенціалу, екологічної ситуації, функціональних особливостей та специфіки управління територією" [4, с. 6-7]. Ще більшою мірою це стосується сталого розвитку в країні або на континенті.

Концепція сталого розвитку історично формується на перетині двох істотно різних площин життя соціуму – громадсько-політичної діяльності та наукових досліджень, нагромадження відповідного науково-технічного потенціалу. Цей другий аспект став можливим лише за умови потужної інтеграції наукового знання, що є характерною прикметою доби науково-технічної революції [10].

Звичайно, діалектична єдність диференціації та інтеграції в усі часи характеризує пізнання світу (так само, як і будь-які інші грані життя і діяльності суспільства, а також – природну реальність). Обидва ці процеси завжди притаманні об'єктивній дійсності та її відображенню у свідомості людини. Проте, питома вага та евристично-гносеологічна роль кожного з цих боків пізнання були значно відмінними у різні епохи: колись абсолютно домінува-

ла диференціація, з часом невпинно посилювалося значення інтеграції. Останні десятиріччя переконливо доводять: тепер інтеграцію в науці не лише сприймають на паритетних засадах з диференціацією, але й подекуди випереджає її за багатоманітністю проявів та багатоаспектністю.

Без інтеграції в науці концепція сталого розвитку просто не змогла б виникнути. Справді, її формування (а потім – втілення її вимог у соціальну практику) потребують органічного поєднання досягнень природознавства, математики, технічних наук, медицини, сучасної економіки, всіх суспільно-гуманітарних галузей знання. Час переконливо довів особливе методологічне значення таких синтетично-інтегративних наукових дисциплін, як соціальна екологія, екологічна філософія, біоетика та етика довкілля, екологічна психологія, екологічне право, екологічна економіка. У лісотехнічному університеті, зокрема, вже не один десяток років розвивається науково-педагогічна школа екологічної економіки академіка Ю.Ю. Туниці [7]. Нині її досягнення відомі не лише в Україні.

Становлення всіх названих молодих дисциплін або напрямків наукового пошуку, що мають велике значення у дослідженні проблематики сталого розвитку, – наочний прояв діалектичної єдності диференціації та інтеграції. Особливістю сучасної науки є те, що інтеграція відчутно висунулася на авансцену магістрального наукового поступу, нерідко вона навіть стає формою прояву своєї діалектичної протилежності [10]. Виокремлення ще однієї, нової галузі науки, очевидно, є актом її диференціації, але сама природа цієї дисципліни може бути синтетично-інтегративною, як це наочно видно на прикладах соціальної екології, екологічної філософії, екологічної економіки тощо. Кожна з цих молодих галузей знання є справжнім дитям доби науково-технічної революції, періоду глобалізації та переходу до сталого розвитку.

Кардинального переосмислення у наш час об'єктивно потребує ставлення людини до природи. Екологічна криза має низку різноманітних проявів. Цілком очевидними стали нині наслідки глобального потепління з їх впливом на погодно-кліматичні зміни на планеті. Дедалі частішими стають деструктивні стихійні та антропогенні процеси на поверхні Землі, в її надрах та атмосфері. Це землетруси, обвали, розширення ярів, зсуви ґрунту, буревії, повені, цунамі, гігантські лісові пожежі.

Усі пам'ятають природні катаклізми літа 2008 р., зокрема, липневу екологічну катастрофу на заході України, серпневі лісові пожежі на сході та півдні. У вересні 2008 р. на розширеному засіданні президії Лісівничої академії наук України було розглянуто питання про водорегульовальне значення лісів та катастрофічні повені. Тема ця зовсім не проста, не однозначна, дещо суперечлива. Але вчені-лісівники України розглядали її довго і конкретно, з необхідними деталями. І це приклад того, що саме науковці, фахівці певного профілю (а не чиновники або журналісти засобів масової інформації) мають формувати громадську думку, прокладаючи шляхи до сталого розвитку.

За вченням академіка В. Вернадського, саме наука відіграє роль основного рушія ноосфери (сфери розуму), оскільки світова наука є інтегральним інтелектом людства [1]. Розум же, безперечно, – важлива сутнісна ознака

духовності, один з її атрибутів. Отже, закономірно, що в усі часи наука становила істотну галузь духовного життя суспільства.

З іншого боку, треба пам'ятати, що вся велетенська споруда науки є частиною ще ширшого соціального утвору – духовної культури людства як складної, але цілісної, певним чином інтегрованої, системи. Такі основоположні поняття філософії, як дух, духовність, духовне життя та духовна культура, звичайно, органічно пов'язані одне з одним, і необхідно чітко визначитися з розумінням кожного з них.

За визначенням сучасного "Філософського енциклопедичного словника, дух – це "потенціал творчої активності, того переходу від стану речей до стану ідей і навпаки, що постійно здійснюється всередині діяльності. Дух характеризує самоствердження суб'єкта, його здатність відтворювати себе у предметному світі (зокрема культури) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість" [9, с. 177]. Як бачимо, дух має принципово нематеріальний, ідеальний характер, хоча водночас він багатогранно пов'язаний з багатьма матеріальними об'єктами та чинниками.

"Духовність – категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самоутворення. Прояснення природи людського буття через категорії "дух" та "духовність" означає, що людина може не тільки пізнавати та відображувати навколишній світ, а й творити його. Творчі можливості людини як духовної істоти свідчать про те, що, окрім мислення, вона має ще й вольове ставлення до реальності. Дух як взаємодія мислительно-споглядальних і вольових процесів постійно об'єктивується в артефактах, створюючи світ культури. Духовність постає як інтегральна категорія, яка виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини. У християнській антропології духовність є виразом вищого моральнісного спрямування людського буття до Бога" [9, с. 179]. Отже, теїстичне розуміння духовності істотно відрізняється від того, що є у загальнофілософській теорії, однак обидва вони мають свого роду спільний знаменник – причетність до духовного творення. Відповідно до наведеного духовна культура – це "частина культури, до складу якої входять мистецтво, релігія, філософія" [9, с. 178], а також фундаментальна наука.

Дуже відомою в нашій культурі є промовиста характеристика духу у "Вічному революціонері" Івана Франка: "дух, що тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю..." Поряд з органічно властивою духові орієнтацією на поступ і волю тут відчувається також його динамізм (тобто творча сила).

Відомими є й інші слова Івана Франка: "Дух, наука, думка, воля..." Як бачимо, наука стоїть тут поряд з найвищими цінностями людини.

Поряд з наукою (яка відіграє особливу роль у формуванні та практичній реалізації концепції сталого розвитку) система духовної культури вбирає в себе низку інших складників – мораль, релігію, філософію, право, систему звичаїв, мистецтво, всю художню культуру, освіту. І кожен з цих складників покликаний робити свій специфічний внесок у загальну стратегію сталого розвитку. Лише інтеграція різних аспектів духовної культури людства може стати надійним методологічним фундаментом сталого розвитку. Це пояс-

нюється тим, що модель сталого розвитку, за логікою речей, має охоплювати всі без винятку грані життя соціуму.

На завершення, відзначимо, що ставлення до окреслень концепції сталого розвитку у суспільстві є неоднозначним. Поряд із її прихильниками, ентузіастами існує і серйозний скепсис щодо реальності, здійсненності завдань сталого розвитку. Чи не є вони, мовляв, черговою ілюзією людства, своєрідною химерою? Скептики і песимісти є і серед вчених, філософів, соціологів. І для цього є певні підстави. За час, що проминув після Ріо-92, ситуація змінювалася не на краще, навпаки – на гірше. Це змушені були констатувати ХІХ спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН з проблем довкілля та сталого розвитку (Нью-Йорк, 1997 р.) і всесвітній форум у Йоганнесбурзі (2002 р.).

Для таких сумних наслідків були певні причини. Одна з них – не обов'язковість ухвал світової спільноти на всіх міжнародних форумах (навіть ухвали Генеральної Асамблеї ООН мають характер рекомендацій). Щоб запобігти цьому недоліку, Ю.Ю. Туниця вже багато років тому запропонував прийняти Екологічну Конституцію Землі, яка мала б для держав-членів ООН силу найвищого, наддержавного закону [8]. У вересні 2008 р. президент України від імені нашої держави вніс таку пропозицію на сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку. Але коли вона буде реалізована – невідомо.

Звичайно, зазначена обставина – не єдина причина невиконання ухвал Ріо-92, зафіксованих у "Порядку денному на ХХІ ст." та інших міжнародних документах. Є й низка інших серйозних причин, об'єктивних і суб'єктивних за своїм характером.

Але ж, з іншого боку, розумної, прийнятної альтернативи курсу на сталий розвиток просто немає: на протилежному боці прірва, загибель людства. Тож свідомо концентрація великих зусиль суспільства для досягнення цієї історичної мети є об'єктивною необхідністю, своєрідним імперативом часу. Як у Франка: "дух, наука, думка, воля..." – все має використати світова спільнота, щоб відвернути загрозу глобальної катастрофи.

Література

1. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. – М. : Изд-во "Наука", 1991. – 270 с.
2. Концепція сталого розвитку України. – К., 1997. – 17 с.
3. Концепція сталого розвитку України. Проект. – К., 2000. – 22 с.
4. Назарук М.М. Львів у ХХ ст.: соціально-екологічний аналіз. – Львів : Укр. акад. друкарства, Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 348 с.
5. Печчеи А. Человеческие качества : пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.
6. Семенюк Е.П. Філософські засади сталого розвитку. – Львів : Афіша, 2002. – 200 с.
7. Туниця Ю.Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. – К. : Знання, 2006. – 314 с.
8. Туниця Ю.Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. – Ч. I. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 298 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
10. Чепиков М.Г. Интеграция науки : философский очерк. – 2-е изд. [перераб. и дополн.]. – М. : Мысль, 1981. – 276 с.